

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Кафедра політичних наук і права

Т.О. Каменчук

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**щодо проведення практичних занять та самостійної роботи з курсу
«Вступ до спеціальності» [для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 052 «Політологія»**

ОПП: Політологія

Спеціальність: 052 Політологія

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Рік навчання: 1

Мова навчання: українська

Факультет: соціально-гуманітарний

УДК: 303. 7. 32

Рекомендовано до друку науково-методичною комісією Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. (Протокол № № 5 від 17.02.2021 року).

Рецензенти:

Долженков О.О.— д. політ .н., професор, зав. кафедри освітнього менеджмента та публічного управління

Яковлева Д.В.— д. політ .н., професор, декан факультету психології, соціології та політології НУ «ОЮА»

Каменчук Т.О. Методичні рекомендації щодо проведення практичних занять та підсумкового контролю знань з дисципліни «Вступ до спеціальності» для здобувачів 1 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за ОПП «Політологія». Одеса : Університет Ушинського, 2021 32 с.

Методичні рекомендації та поради укладені відповідно до Освітньо-професійних програм «Політологія» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 052 «Політологія».

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вступ до спеціальності є нормативною навчальною дисципліною, мета якої — опанування студентами закономірностей політичних відносин та політичної структури суспільства, тенденцій розвитку політичного процесу за допомогою засобів політичної науки.

У навчальній дисципліні розглядаються такі категорії, як політика, політичне життя, політична влада, політична система, держава, демократія, громадянське суспільство, політична еліта, лідерство та ін., які є фундаментом для подальшого вивчення глибин політичної науки.

На основі отриманих знань у здобувачів формуються навички чіткого оперування понятійно-категоріальним апаратом політології, виробляються власна позиція і вміння застосовувати знання у професійній та громадській діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати:

- закономірності становлення предмету політичної науки в історії політичної думки;
- сутність професійної моделі фахівця-політолога;
- механізми соціально-історичної зумовленості розвитку та функціонування системи політичних відносин;
 - спеціально-наукові теоретичні та прикладні методи пізнання;
 - принципи розвитку та функціонування політичних систем країн світу;
 - особливості функціонування політичної системи України;
 - закономірності становлення та діяльності основних політичних інститутів суспільства;
- сутність та основних учасників політичного процесу.

уміти:

- називати наукові методи та категорії політичної науки;
- виявляти здатність використовувати теорії, принципи, методи та поняття історико-теоретичних, галузевих та спеціальних політичних наук в навчанні та професійній діяльності;
- застосувати основні методи аналізу, інноваційні підходи для вирішення професійних завдань, використовувати новітні ІТ-технології у професійній діяльності;
- демонструвати володіння фаховою лексикою українською і іноземною мовами для розв'язання фахових комунікативних завдань;
- виділяти основні закономірності та тенденції світового та українського політичного процесу, а також виокремлювати коло проблем, які пов'язані з геополітичним виміром зовнішньої та внутрішньої політики будь-якої держави;
- оцінювати соціально-політичні явища і процеси, закономірності та тенденції розвитку політичної дійсності;
- використовувати аналітичні підходи до аналізу політичної ситуації, політичних процесів і явищ, дослідження суб'єктів політичної діяльності та міжінституціональних зв'язків, а також розробляти цілісні програми політичних досліджень;
- брати участь в дискусіях щодо методології сучасної політичної науки та застосовувати її в політологічних дослідженнях; у розв'язанні складних спеціалізованих задач в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів політичної науки;

- ідентифікувати основні теорії, принципи, методи політичної науки, основні галузі (напрямки) політичного знання;
- практикувати в сфері суспільно-політичної діяльності, приймати участь в розробці рекомендацій для органів влади, суспільно-політичних організацій, місцевих і регіональних органів самоврядування.

ВКАЗІВКИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Серед усіх видів навчальної роботи важливе місце належить самостійності у навчанні, тобто пошуку і відбору літератури, її опрацюванню, робота підготовка, доповідей, повідомлень, наукових статей тощо.

Самостійна робота над навчальним матеріалом є індивідуальним видом роботи на практичних заняттях, передбачає виконання практичних завдань та контрольних робіт. Вона здійснюється відповідно до навчальних планів, навчальної і робочої програм з курсу.

Метою самостійної роботи є:

- забезпечення фундаментальної загальноосвітньої та практичної підготовки;
- засвоєння методів і навичок самостійного глибокого вивчення навчального матеріалу;
- підвищення ефективності навчального процесу за допомогою організації позааудиторного навчання відповідно до особистих здібностей;
- оволодіння культурою розумової праці, вмінням орієнтуватися у потоці наукової інформації, розвиток незалежності мислення, формування власного погляду на питання, що вивчаються.

Ефективність самоосвіти, яка є одним із основних методів навчання здобувачів, визначається постійністю, послідовністю і наполегливістю в роботі з навчальним матеріалом, здійсненню самоконтролю за систематичним засвоєнням знань, вмінням поєднати практичні навички з теорією.

Самостійна робота студентів денної форми навчання починається після вступної лекції, на якій викладач дає рекомендації щодо методики самостійного опанування курсом.

Основними формами самостійної роботи є:

- робота з підручниками та посібниками;
- робота з науковою літературою;
- самостійне вивчення окремих тем і питань до семінарських та практичних занять на основі навчальної, монографічної літератури, документів, матеріалів, періодичних видань;
- підготовка презентації;
- підготовка до аудиторної контрольної роботи;

- підготовка до консультації з викладачем;
- підготовка до заліу.

Здобувачу варто працювати одночасно з двома–трьома підручниками. У списку рекомендованої літератури з кожної теми курсу подано монографії і статті вітчизняних вчених і політологів близького та далекого зарубіжжя. Звичайно, обмежуватися лише ним не обов'язково.

Починати слід з ознайомлення з відповідним розділом підручника, щоб мати загальне уявлення про досліджувану проблему. Працюючи з монографією, цікаві факти, судження й висновки доцільно за- нотувати, обов'язково посилаючись на автора. Для з'ясування змісту незрозумілих дефініцій обов'язково треба звернутися до відповідних словників чи довідників.

Окремий етап роботи з книгою — ведення запису прочитаного, а саме: плану (простого чи розгорнутого), анотацій, резюме, викладу тез, конспектування.

План — це перелік питань, розглянутих у книзі чи статті, кожен його пункт розкриває одну зі сторін обраної теми.

Тези — стислий виклад основних положень тексту у формі твердження чи заперечення, їх складають після попереднього ознайомлення з текстом, вони слугують для збереження інформації в пам'яті і є основою для дискусії.

Анотація — короткий виклад змісту: дає загальне уявлення про книгу, брошуру, статтю. Резюме коротко характеризує висновки, головні підсумки. Найпоширенішою формою записів є конспект, основу якого становлять тези, доповнені міркуваннями й доказами. *Залік* є підсумковою формою контролю знань і здійснюється в усній формі.

Основні форми контролю самостійної роботи:

- усне опитування на практичних заняттях;
- письмові контрольні роботи;
- тестові завдання;
- співбесіди на консультаціях;
- перевірка персональних опорних конспектів;

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН дисципліни
«ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ» (Політологія)

№ п	Н а	Кількість годин
Модуль 1 .		
Змістовий модуль 1. Предмет та методологічні основи навчального курсу “Вступ до спеціальності” (Політологія)		
1.	Тема 1. Політологія як система знань про політику	
2.	Тема 2 Політика і політична сфера суспільства як базові категорії політичної науки	
3.	Тема 3 Політична влада	
Змістовий модуль 2 Системні категорії політичної науки. Загальні категорії політичної науки. Політична влада: сутність та основні суб’єкти		
	Тема 4 Політична еліта і політичне лідерство	
	Тема 5 Політичні партії та громадсько-політичні об’єднання	
	Тема 6 Політична система суспільства та політичний режим	
	Тема 7 Держава в політичній системі суспільства	
	Тема 8 Політична свідомість і політична культура. Політична ідеологія	
	Тема 9 Демократія в політичному житті суспільства	
	Тема 10 Політичний процес	
Всього		

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ

Змістовий модуль I. Предмет та методологічні основи навчального курсу “Вступ до спеціальності” (Політологія)

Тема 1. Політологія як система знань про політику

1. Політологія як наука. Основні етапи становлення політичної науки.
2. Предмет, методи, функції, основні закони і категорії політології.
3. Політологія у системі суспільствознавства, її роль у формуванні політичних відносин в життєдіяльності суспільства.

В першому питанні слід звернути увагу на становлення політології як науки та навчальної дисципліни. З'ясувати різницю між ними. Виокремити основні напрямки досліджень політичної науки. Визначити інтегративний характер політології. Звернути увагу на теоретичний та емпіричний рівні політичного знання.

Працюючи над другим питанням, необхідно звернути увагу, що об'єктом політології виступає політичне життя суспільства, його прояви, тенденції і закономірності.

Аналізуючи категорії політології, , насамперед здобувачу, слід усвідомити сутність таких категорій: політична влада, держава, політичні відносини, політична система, політичні інтереси, політична свідомість, політична культура, політична боротьба, політичне управління. Теоретичне і практичне значення політології визначають її функції.

Назвіть основні з них та схарактеризуйте їх: світоглядну, експертнопрогностичну, теоретико-пізнавальну (методологічну), інноваційну, прикладну (управлінську), виховну.

Розкрийте сутність таких методів: критико-діалектичний, системний, соціологічний, функціональний, інституційний, соціально-психологічний (біхевіористський), дійовий, порівняльний, емпіричний, антропологічний.

При вивченні третього питання слід з'ясувати, що політична наука розвивається в тісній взаємодії з іншими соціальними науками — філософією, соціологією, історією, правом. Останні об'єднує загальний об'єкт дослідження — політичне життя суспільства в усій багатоманітності його конкретних проявів. Визначаючи в третьому питанні політологію як науку і навчальну дисципліну, слід усвідомити, в чому полягають особливості, що зумовлюють її місце в системі суспільствознавства.

Розкрийте сутність взаємодії політології з такими суспільногуманітарними науками: політична філософія; політична соціологія; політична психологія; політико-економічна теорія; політико-правова теорія; теорія міжнародної політики; політична історія та історія політичних вчень; політична географія; політична антропологія, демографія та етнографія; політична етика.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте основні етапи становлення політичної науки. Які події є принциповими для інституціоналізації політичної науки?
2. Які категорії досліджує політична наука?
3. Які методи використовуються в сучасній політичній науці для дослідження політичних явищ і процесів?
4. Які з функцій політології є найважливішими для сучасного українського суспільства і чому?
5. Визначіть зміст основних категорій та понять: політика; політична сфера; політичне поле; політичні відносини; фактори політики; політична наука; політологія; об'єкт, предмет, закони та категорії політології.

Література [1; 3; 8; 13; 16]

Тема 2. Політика і політична сфера суспільства як базові категорії політичної науки

1. Політика як соціальний феномен.
2. Зміст і структура, об'єкти і суб'єкти політичного життя суспільства.
3. Соціальна структурованість як чинник політичного життя.

Готуючись до першого питання, студент має усвідомити, що політика виступає як визначне культурно-історичне явище. Політична наука тісно пов'язана з політикою, адже вона аналізує різні аспекти політичного життя. Термін “політика” походить від давньогрецького polis (місто-держава) та його похідних politike (мистецтво управління державою), politeia (конституція).

Ці поняття беруть початок від Платона та Аристотеля і вказують на державу як одну з центральних категорій політики, а точніше — політичної науки. З'ясуйте, в чому суть політики як суспільного явища, причини її виникнення. Даючи визначення поняття “політика”, як одного із основних понять політології, зверніть увагу на його різноманітність як у науковій літературі, так і в підручниках. Аналізуючи політику як соціальне явище, з'ясуйте, які суб'єкти здійснюють вплив на політику та дайте їх характеристику: індивід; органи та ланки політичних організацій; держава з її інституціями; великі суспільні групи.

Політична сфера є відносно самостійною у суспільному бутті, що охоплює всі прояви і реалії функціонування політичного життя. В ній переплітаються і взаємодіють різноманітні фактори і відносини.

При вивченні другого питання особливу увагу слід звернути на доцільність розмежування понять “політика”, “політичне життя суспільства” та їх співвідношення. Якщо поняття “політика” застосовується переважно стосовно до влади, її досягнень в реалізації власних інтересів індивідами та соціальними групами, то поняття “політичне життя суспільства” дозволяє з’ясувати суспільні детермінанти політики (економічні, соціально-історичні, соціокультурні, духовно-ідеологічні тощо); відслідкувати зв’язок політики з економічним, культурним, духовним життям суспільства; визначити механізми формування і виявлення інтересів соціальних суб’єктів, їхнього впливу на владні відносини; охарактеризувати відношення та спосіб залучення людини до політики.

Політичне життя суспільства — це цілісне утворення, яке диференціюється за різними ознаками: політичними переконаннями, соціальними і культурними укладами, ознакою участі тощо. Здобувачу слід проаналізувати рівні політичного життя суспільства (індивідуальний і суспільний) та охарактеризувати умови їхнього відтворення, а саме: процес політичної соціалізації (індивідуальний рівень) і соціальну структуру та стратифікацію (суспільний рівень). Питання щодо суб’єктів і об’єктів політичного життя передбачає з’ясування чинників їх єдності та взаємовпливу, передумов перетворення соціальних об’єктів на суб’єкти політичного життя суспільства; визначення мотивів політичної діяльності соціальних суб’єктів та механізмів їхнього впливу на політичні процеси у суспільстві.

Вивчення третього питання потребує з’ясування змісту поняття “соціальна структура” та підходів до його інтерпретації, змісту поняття “стратифікація” та домінуючих напрямків його визначення. Необхідно з’ясувати основні форми соціальної стратифікації (економічна, політична, професійна), критерії соціальної стратифікації (соціальний престиж, самооцінка людей відповідно до їхньої соціальної позиції, прибуток, освіта тощо) залежно від сфери їх використання. Слід охарактеризувати можливі механізми виявлення і закріплення соціальних інтересів у відповідних політичних інститутах, шляхи їх впливу на політику, взаємозв’язок соціальних інтересів суб’єктів політичного життя суспільства та соціальної політики держави.

Здобувачі мають визначити основні детермінанти і тенденції розвитку політичного життя українського суспільства, його історичні метаморфози, вплив соціальної структуризації українського суспільства на здійснення в ньому владних відносин. Потрібно проаналізувати відношення концепції соціальної стратифікації до сьогочасної практики соціальної структуризації українського суспільства, особливості формування механізмів вияву соціальних інтересів суб’єктів політичного життя українського суспільства; встановити можливості використання концепцій політичної соціалізації в практиці залучення індивідів до політичних процесів, роль української держави в такому залученні.

Завдання для самоконтролю

1. Розкрийте основні наукові підходи до розуміння політики.
2. Визначіть суб’єкти та об’єкти політики. Розкрийте зміст основних функцій політики.
3. Що таке соціальний інтерес і чи пов’язується він з політикою?

4. З'ясуйте зміст таких понять: політичне життя суспільства, суб'єкти і об'єкти політичного життя суспільства, соціальні інтереси, соціальна структура, соціальна стратифікація, соціальне представництво.

5. Визначіть особливості політичного життя українського суспільства на індивідуальному та суспільному рівнях, прослідкуйте, як представлені інтереси соціальних суб'єктів у політичному житті України.

Література [1; 3; 4; 10; 15; 18; 37; 43; 56]

Тема 3. Політична влада

1. Влада як соціальний феномен. Сутність політичної влади.

2. Структура і функції політичної влади.

3. Легальність і легітимність політичної влади. Типи легітимності влади.

4. Влада і владні відносини в сучасному українському суспільстві.

Влада визначається як здатність і можливість здійснювати свою волю певним суб'єктом, чинити вирішальний вплив на діяльність та поведінку людей за допомогою відповідних засобів. Аналізуючи сутність і зміст влади як соціального явища, треба звернути увагу на те, що вона зумовлена цілим комплексом як матеріальних, так і духовних потреб людини, серед яких потреби свободи, самореалізації, самоствердження, розвитку як особистості тощо. Слід звернути увагу на природу влади — існування нерівності між людьми на різних підставах (майно, освіта, статус, знання, доступ до інформації тощо).

Політична влада має свою специфіку, виявляється як взаємодія суспільних інтересів суб'єктів політики на принципах організованого примусу, що здійснюється завдяки інституціоналізації влади і пріоритетності використання політичних засобів. Для визначення сутності політичної влади порівняйте характерні ознаки влади як соціального явища і політичної влади.

Розглядаючи друге питання, зверніть увагу на такі структурні компоненти влади: джерело, суб'єкт, об'єкт владних відносин, ресурси політичної влади. З'ясуйте механізм здійснення політичної влади. Для з'ясування реалізації влади в політичному житті суспільства необхідно розкрити її функції в життєдіяльності суспільства; розглянути реалізацію народовладдя в демократичному суспільстві; визначити сутність та умови функціонального розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Горизонтальний та вертикальний розподіл державної влади.

Створення умов для ефективного функціонування політичної влади є ключовим завданням кожного суспільства і охоплює комплекс заходів щодо його організації і самоорганізації, а саме: впровадженні державного правління і державного устрою, методів, принципів та засобів регулювання політичних процесів. Розкрийте і порівняйте зміст понять “легальність” і “легітимність” політичної влади. Визначіть фактори легітимізації влади. Базовою класифікацією легітимного панування є класифікація М. Вебера: традиційне панування, харизматичне панування, раціонально-легальне панування.

Для з'ясування питання влади і владних відносин у сучасному українському суспільстві необхідно охарактеризувати зміст і характер трансформаційних процесів, їх складність і суперечливість. Увагу слід зосередити на сучасному стані та тенденціях розвитку суспільства, змінах його соціальної структури, орієнтаціях на певні політичні цінності і моделі розвитку, на конституційних засадах суспільного розвитку; на характері реформування політичної системи та політичних інституцій, зміні структури і принципів управління та регулювання соціальних процесів, функціонуванні інституту Президента, створенні багатопартійності, реформуванні судової гілки влади, розвитку місцевого самоврядування, розподілі повноважень суб'єктів політичної влади за Конституцією України, створення законодавчої бази для здійснення адміністративної реформи і вирішення актуальних соціально-політичних питань.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Зробіть аналіз визначень поняття “влада” (Р. Даль, Т. Парсонс, М. Кроз'є, М. Вебер, Ф. Ніцше).
2. Чи може політична влада бути нелегітимною? Визначіть ознаки нелегітимності влади.
3. Чи можливе існування суспільства без влади?
4. Визначіть умови реалізації політичної влади та її ефективності у регулюванні суспільних відносин.
5. Визначіть спільне та відмінне у державній і політичній владі.
6. Дайте характеристику реалізації влади у сучасному українському суспільстві.

Література [1; 4; 8–14; 33; 46]

Змістовий модуль II. Системні категорії політичної науки.

Загальні категорії політичної науки. Політична влада: сутність та основні суб'єкти

Тема 4. Політична еліта і політичне лідерство

1. Сутність, типологія і функції політичної еліти.
2. Теорії еліт Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса.
3. Сутність і функції політичного лідерства. Типи політичних лідерів.
4. Політичні еліти і лідерство в сучасній Україні.

«Політичну еліту» можна визначити як найвпливовішу частину правлячої соціальної верстви (класу), яка активно впливає на реалізацію її інтересів у владі, в політиці та взагалі у суспільному житті.

Готуючись самостійно, здобувачі повинні насамперед осмислити ключові поняття і терміни, а саме: політичний лідер, політичний вождь, політичне лідерство, політична

еліта, партійно-політична еліта, функції політичної еліти, політична олігархія, адміністративна еліта, номенклатура, політичний клас, правляча еліта, політичний правлячий клас, політичний клан, політичне керівництво та ін.

Проблема політичних еліт є однією з центральних у політології. Вона безпосередньо пов'язана з характером і якістю політичної влади, з конкретним способом її структурування. Аналізуючи політичні еліти, необхідно дати відповіді на питання: хто у певному суспільстві є реальним суб'єктом державного управління і керівництва, у чиїх руках зосереджено всю повноту політичної влади, хто прямо чи опосередковано визначає характер найважливіших політичних рішень.

Зауважимо, що політичною елітою називають невеликі групи людей, чиє місце й становище надає їм можливість ухвалювати рішення, які впливають на все життя і розвиток суспільства, або суттєво впливати на процес виникнення і прийняття таких рішень. Якщо такі рішення мають загальнонаціональне значення, то йдеться про національні політичні еліти, коли ж загальнорегіональне — то маємо справу з регіональними елітами. За сучасних умов політична еліта є невід'ємною складовою соціальної структури суспільства, котра здатна брати на себе провідну, відповідальну, консолідуючу роль у забезпеченні розвитку і стабільності будь-якої системи.

У відповіді на друге питання слід розкрити зміст основних концепцій еліт (елітарна концепція Платона, теорії еліт Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше, О. Шопенгауера), звернувши увагу на те, що елітизм як цілісна система поглядів та концепцій сформувався у першій половині ХХ ст. завдяки працям В. Парето, Г. Москі та Р. Міхельса. Розглядаючи якісні характеристики еліт та їх типологію в Україні, слід звернути особливу увагу на соціальне представництво еліти, систему її рекрутування, номенклатурну систему, особливості формування та етапи еволюції політичної еліти, її роль та місце у становленні державності, шляхи формування сучасної демократичної політичної еліти.

У сучасній політології лідерство не має однозначного тлумачення. Тому при підготовці третього питання необхідно з'ясувати існуючі підходи до визначення лідерства. Зміст та форми прояву лідерства визначені рядом об'єктивних і суб'єктивних факторів: умовами конкретної ситуації; соціальним становищем лідерів та тих, хто йде за ними; їх психологічними особливостями тощо. Слід розкрити різні аспекти політичного лідерства на рівні нації, держави.

Політичне лідерство — процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), що добровільно передає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав. Отже, політичний лідер — це учасник політичного процесу, який, незалежно від формального статусу, намагається і здатний консолідувати зусилля людей, активно впливати на цей процес для досягнення висунутих ним цілей.

Перші спроби осмислення проблем політичного лідерства сягають античних часів. Геродот, Плутарх, Тит Лівій та інші античні мислителі помітили, що там, де складається будь-яка спільність, неодмінно з'являються й свої лідери — досвідчені, найсильніші й найсміливіші люди, які дістають підтримку і визнання своїх

співплемінників, громадян. Пізніше ця проблема знайшла подальший розвиток у суспільствознавчій думці Середньовіччя, Відродження, Нового часу, в класичній німецькій і сучасній філософії.

Політичне лідерство є одним з основних питань усіх елітарних теорій — від Макіавеллі до його нинішніх прихильників. Західні дослідники розглядають проблему лідерства на теоретичному (робляться спроби загальнотеоретичного вирішення цієї проблеми з допомогою різних філософсько-історичних і політичних концепцій лідерства) та утилітарному (вирішення проблем зводиться до емпіричних досліджень, розробки практичних рекомендацій) рівнях.

Для загальнотеоретичного рівня досліджень проблеми лідерства характерні різні підходи. Так, американський соціолог теоретичного прагматизму Дж. Дьюї стверджував, що розвиток суспільства відбувається випадково, “від ситуації до ситуації” на основі імпульсів, що надходять від лідерів. Натовп веде за собою невелика кількість людей, котрі знають, чого бажають. Американський політолог С. Хук у монографії “Герой в історії” писав, що історія є витвором великих людей і тільки лідери можуть впливати на розвиток людства.

Слідом за Фрейдом, деякі соціологи вважають лідерство певним видом психічних відхилень, своєрідним наслідком неврозу. І справді, ряд політичних лідерів були невротиками (Наполеон, Лінкольн, Робесп’єр, Рузвельт, Пуанкаре, Гітлер, Сталін). Сучасна політологія спирається на типологію, розроблену німецьким соціологом і політологом М. Вебером, який виокремлює традиційне, харизматичне, раціонально-легальне лідерство.

Слід зазначити, що у політичному житті за характером і масштабами діяльності розрізняють лідерів трьох рівнів:

- 1) малої групи;
- 2) громадського руху (організації, партії);
- 3) політик, який діє у системі владних відносин у національному масштабі.

Розкриваючи четверте питання, слід звернути увагу на основні шляхи формування існуючої політичної еліти України:

- 1) як наслідок добору та розстановки кадрів правлячої до 1991 р. КПРС;
- 2) як наслідок активного чи пасивного опору тоталітарно-колоніальному правлінню;
- 3) як результат входження до політики нових груп та громадських діячів, безпосередньо не пов’язаних ні з комуністичним режимом, ні з опором йому.

На сьогодні проходить відродження демократичних інститутів лідерства в Україні. Актуальною постає проблема підготовки й формування громадсько-політичних лідерів нового гатунку. Але дії громадсько-політичних лідерів не завжди супроводжуються зростанням їхнього авторитету, впливу, влади, а також і помилками, що унеможливають їхнє перебування на політичному Олімпі.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Яку роль відіграє в політиці окрема особа? Як пояснюють різні дослідники поняття «політична еліта»?
2. Яку людину можна вважати політичним лідером?
3. Проаналізуйте історико-соціальну ретроспективу української еліти, її становлення і руйнування.
4. Дослідіть погляди Д. Донцова, В. Липинського, М. Драгоманова щодо ролі еліти в українському державотворенні.
5. Чи сформувалася, на вашу думку, система політичної еліти в сучасній Україні?
6. Проаналізуйте на конкретних політичних постатях їх злет чи падіння як політичних лідерів.

Література [1; 4; 8; 12; 14; 15; 18; 25; 28; 29; 36; 44; 52]

Тема 5. Політичні партії та громадсько-політичні об'єднання

1. Генезис політичних партій та громадсько-політичних об'єднань, їх сучасна класифікація.
2. Партійні системи, їхня типологія.
3. Становлення багатопартійності в Україні. Партійна та виборча системи в Україні.

Ключові поняття теми: політична партія, партійна система, функції політичної партії, суспільно-політичні рухи, громадсько-політичні об'єднання.

При вивченні першого питання головна увага повинна бути зосереджена на висвітленні еволюцій політичних партій і громадсько-політичних об'єднань.

У цьому контексті показовою є еволюція політичних партій — від тимчасових аристократичних угруповань через політичні клуби епохи Середньовіччя і парламентські партії періоду буржуазних революцій аж до виникнення у другій половині XIX ст. масових партій. Головним призначенням останніх була не тільки робота в парламенті, а й поза його стінами, в широких масах, з використанням різних засобів пропаганди.

Організація Об'єднаних націй (ООН) проголосила право на об'єднання громадян невід'ємним правом громадянина. Це положення ввійшло до як узагальної Декларації прав людини, так і закріплене в конституціях більшості країн світу, зокрема в Конституції України. Сьогодні існує безліч міжнародних, регіональних і локальних добровільних об'єднань громадян, що виникли як результат вільного і свідомого волевиявлення людей на основі спільності інтересів.

При вивченні цього питання з'ясуйте внутрішню будову політичної партії і громадсько-політичного об'єднання, форми і методи їх діяльності на політичній арені держави. Такий аналіз дає можливість глибше усвідомити функціональну роль цих політичних об'єднань, визначити головні критерії, за якими найдоцільніше їх класифікувати і з'ясувати відмінності між цими суб'єктами політичного процесу.

При класифікації політичних партій, зокрема, рекомендуємо скористатися традиційно вживаними для цього критеріями (ознаками): ідеологічна основа; тип організаційної структури; соціальна база; місце в політичній системі.

Для класифікації громадсько-політичних об'єднань і рухів можна використати ширший спектр критеріїв (ознак), тому рекомендуємо скористатися універсальною їх типологією, яку запропонував Е. Гідденс. Згідно з його класифікацією громадсько-політичні об'єднання і рухи типологізуються так: трансформаційні (їх діяльність спрямована на радикальні зміни в суспільстві); реформаційні (пов'язані з певними перетвореннями лише деяких сторін суспільства); порятунку (спрямовані на звільнення людей від недоліків, які розцінюються як гріховні); альтернативні (це ті, що спрямовані на досягнення часткових індивідуальних змін). Громадсько-політичні об'єднання відіграють важливу роль у структуруванні політичної системи, формуванні і поновленні еліти, захисті інтересів громадян, їх залученні до формування державної політики тощо.

Громадсько-політичні об'єднання виконують важливу індикативну функцію, наприклад, засвідчують невдоволення громадян своїм матеріальним, соціальним, політичним або духовним станом.

Готуючись до другого питання, насамперед слід з'ясувати сутність партійної системи. Партійна система розглядається як система відносин співробітництва та суперництва між існуючими у конкретному суспільстві політичними партіями.

Щодо класифікації типів партійних систем, то найпоширенішою є типологія наявних сьогодні у світі партійних систем за кількісним критерієм: однопартійна, двопартійна і багатопартійна. Рекомендовано розкрити сутність багатопартійності, звернувши при цьому увагу на те, що вона є найхарактернішою ознакою політичного розвитку більшості демократичних країн (але не гарантом демократії, оскільки багатопартійність властива і диктаторським режимам), серед яких Україна намагається посісти належне їй місце.

Поряд з класифікацією партійних систем за кількісними критеріями використовуються й інші диференціальні ознаки, а саме: ідеолого-політичні (ліві, праві, центристські, право- і лівоцентристські, ліберальні, марксистські, соціал-демократичні, консервативні, націоналістичні тощо), загальносистемні (поляризовані (біполярні), багатомірні, атомізовані, наднаціональні, загальнонаціональні, локальні, регіональні, альтернативні та неальтернативні тощо). При цьому слід мати на увазі, що поділ за ідеолого-політичними та загальносистемними критеріями є дещо умовним, однак і він, як і будь-яка інша типологія, застосовується лише у пізнавальних цілях і не повинен абсолютизуватись.

Розгляд третього питання рекомендовано розпочати з історії виникнення і діяльності перших політичних партій в Україні наприкінці XIX — на поч. XX ст. Саме в цей час на політичну арену виходять дві ідеологічні сили — націоналізм і соціалізм, які справили визначальний вплив на формування політичних партій в Україні. На Галичині діяли — Радикальна партія (1890), Національно-демократична (1899), Соціал-демократична (1899), Католицько-руський Союз (1899); в Наддніпрянщині у 1900 р. була утворена Революційна українська партія, яка діяла підпільно (вона стала першою організованою спробою українського руху виступити на політичній арені Росії під прапором незалежності). Згодом подібні організації виникли у Києві, Полтаві, Прилуках, Катеринославі та ін.

Далі слід зробити аналіз процесу формування політичних партій в Україні у перші роки після жовтневого перевороту 1917 р. в Росії. Утворену партійну систему України цього періоду можна поділити на три типи: партії-філії російських партій (РКП(б) — кадети, октябристи, есери); партії національних меншин — єврейські, польські і т.ін; національні українські партії — Українська соціал-демократична партія, Українська партія соціалістів-революціонерів (боротьбисти), Українська народна партія тощо. Для поділу партійної системи, що виникла на теренах Західної України у 20–30-ті роки, необхідно застосувати ідеолого-політичні критерії, а саме — ліві, праві, центристи. Такий аналіз допоможе, насамперед, краще зрозуміти політикоідеологічну різновекторність.

Встановлення радянської влади в Україні стало кінцем багатопартійності і одночасно утвердженням безроздільного панування однієї партії — КПРС, специфіка якого не могла не викликати супротив національно-свідомих українців і створення ними різного роду протестних соціально-політичних угруповань.

Далі слід проаналізувати місце і роль дисидентського руху, створених у 60–80 роки альтернативних КПРС партійних груп у процесі політизації і партизації українського суспільства. Проголошення незалежності України надало могутній імпульс легальному розгортанню процесу становлення багатопартійності.

Нині в Україні функціонує майже півтори сотні партій різної політичної орієнтації — для сучасної партійної системи України характерна атомістичність з її нестабільністю і неефективністю. Проаналізуйте специфіку прояву таких ознак в умовах поглиблення кризових явищ в суспільно-політичному житті України.

Слід підкреслити, що атомістичні партійні системи є характерними для держав перехідного стану. Тому є впевненість у тому, що нинішня атомізована партійна система України поступово буде трансформуватися в одну із стабільних і ефективних прогресивних партійних систем. До того ж, у політичному спектрі України більшість політичних партій посідає центристські позиції, маючи за мету побудову демократичної правової держави на ринкових відносинах, встановлення рівноправності різних форм власності, політичного плюралізму.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. З'ясуйте зміст таких основних категорій та понять: партія, політична партія, масова партія, кадрова партія, функції партії, партійна система, однопартійна система, коаліція партій, партійні фракції.
2. У чому полягає відмінність суспільно-політичного руху від політичної партії?
3. Зробіть класифікацію сучасних політичних партій в Україні.
4. На основі аналізу ознак, притаманних політичним партіям і суспільно-політичним організаціям та рухам, визначіть, чим останні відрізняються від політичних партій.
5. Проаналізуйте діяльність впливових масових громадських організацій і рухів у сучасному світі.
6. Чи є закономірним явищем виникнення партій у суспільстві? Якщо так, то які фактори, об'єктивні чи суб'єктивні, є першопричиною їх виникнення?
7. Проаналізуйте нові тенденції в еволюції сучасних політичних партій.
8. Визначіть, які партії чи коаліції в Україні входять до центристського блоку.
9. Які етапи в історії виникнення політичної партії виокремлює Макс Вебер? Назвіть ці етапи і коротко їх охарактеризуйте.
10. Визначіть правові основи створення і діяльності політичних партій в Україні.

Література [1–57]

Тема 6. Політична система суспільства та політичний режим

1. Сутність, структура та функції політичної системи.
2. Типологія політичних систем.
3. Політичний режим, його сутність та типологія.
4. Основні напрями, особливості та проблеми розвитку політичної системи України.

Вивчаючи перше питання, необхідно мати на увазі, що політична система суспільства — одна з найскладніших категорій політології. Слід з'ясувати, що таке загальна теорія систем та дослідити внесок в розробку теорії політичних систем, здійснений Т. Парсонсом, Д. Істоном, Г. Алмондом, К. Дойчем. Необхідно визначити структурні рівні політичної системи: інституціональний, нормативний, ідеологічний, комунікативний, культурний. На завершення слід проаналізувати підходи різних вчених до функцій політичних систем, а також з'ясувати механізм здійснення політичної влади (за Д. Істоном).

Друге питання. Порівняння типів політичних систем за різними критеріями дозволяє глибше проаналізувати їхні переваги і недоліки, з'ясувати, як змінювалися погляди на типологію політичних систем від античних до нинішніх часів. Політичний режим є динамічною характеристикою політичної системи.

Слід визначити основні елементи політичного режиму, а також рівень їх реалізації в різних типах. Відповідно, необхідно з'ясувати особливості і основні види тоталітарного, авторитарного та демократичного політичних режимів.

У четвертому питанні слід розглянути проблеми становлення та реформування політичної системи України, розкрити шляхи реформування всіх підсистем українського суспільства (економічної, соціальної, політичної, міжнародної та ін.) та проаналізувати основні напрями і перспективи формування нової політичної системи України, дослідивши складові цього процесу.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність і механізм функціонування політичної системи суспільства.
2. Від чого залежить стабільність політичної системи? З'ясуйте основні фактори стабільного функціонування політичної системи.
3. Як співвідносяться місце та роль держави і політичних партій у політичній системі?
4. Чи впливає бюрократія на функціонування політичної системи суспільства?
5. Чи є церква елементом політичної системи? Як вона впливає на функціонування політичної системи?
6. Порівняйте тоталітарний та авторитарний політичні режими.
7. Назвіть особливості політичного режиму в Україні.
8. Визначіть особливості реформування політичної системи України за умов її незалежності.

Література [1; 2; 4; 8; 10–13; 15; 18; 27; 47; 49; 57]

Тема 7. Держава в політичній системі суспільства

1. Походження держави, її сутність, ознаки і функції.
2. Форми державного правління та державного устрою.
3. Правова і соціальна держава.
4. Держава і громадянське суспільство.

При підготовці питання про походження держави, її сутність, ознаки та функції насамперед потрібно з'ясувати суть поняття “держави”, охарактеризувати особливості теорій походження та сутності держави, окреслити її найголовніші функції. Проблема визначення поняття належить до складних чітко окреслених суто державних (несоціальних, юридичних чи політичних) феноменів і значною мірою залежить від історичної мінливості форм суспільного співжиття, зокрема державних форм. Адже схарактеризувати державну сутність можна, лише вичленивши складники, притаманні всім історичним формам державності, а також на підставі аналізу теорій походження держави.

З'ясувавши сутнісно-понятійні аспекти держави, варто перейти до аналізу історично-конкретних її форм (за усталеним зразком) — державного правління та державного устрою. За часів античності виникає ідея правової держави. Ідеї політичної етики, цілей держави, політичного устрою, природного права пов'язані з іменами Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона. Суттєвий внесок у розвиток політичної думки припадає на епоху Середньовіччя (виникнення понять: парламент, суд присяжних, міське самоврядування та ін.).

За Нового часу теорія правової держави суттєво доповнюється та поглиблюється ідеями прав людини (Дж. Локк), народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо), поділу влади (Ш. Монтеск'є). Німецька класична філософія: І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель, Р. фон Молль про формування основних ознак правової держави. Головна теза питання — зростання відповідальності держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян.

Слід визначити та охарактеризувати основні ознаки правової держави, її основні інститути (конституційна державність; плюралістична структура політичних відносин; державна монополія на владу; процесійна формальна і матеріальна раціоналізація держави; інституційований зворотний зв'язок із суспільною думкою; захист інтересів перед державною владою та судовий контроль над діяльністю держави, що має забезпечувати зв'язок з правом).

Необхідно простежити становлення та розвиток правової держави і громадянського суспільства у політичній думці України. Ідеї правової держави та громадянського суспільства знаходимо в творах С. Оріховського, П. Орлика, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки, М. Грушевського, Б. Кістяківського та інших діячів.

Розглядаючи проблему соціальної держави, необхідно з'ясувати взаємозв'язок соціальної держави з правовою та громадянським суспільством. Саме рівень розвитку останніх є основою для творення соціальної держави. Є кілька її моделей, скажімо, скандинавська, німецька, американська. Вони мають свою специфіку, але існують й спільні принципи і закони. Виокремлюють такі функції соціальної держави: забезпечення економічної стабільності; спрямування ринкових сил на захист громадян від стихійної випадковості; перерозподіл доходів між різними соціальними верствами суспільства.

Громадянське суспільство складають суб'єкти як вільні незалежні індивіди. Дослідження питання слід почати з ознайомлення з історією виникнення та становлення ідеї, визначення поняття "громадянське суспільство". Такі ідеї сягають своїм корінням ще в часи античності — у творах Аристотеля, Цицерона. Макіавеллі висловлював думку, що в суспільстві існують інтереси не лише держави. Т. Гоббс і Дж. Локк вперше використовують термін "громадянське суспільство". Г. Гегель доводить самостійність цього поняття та явища. Значну увагу слід приділити вивченню категорії "громадянське суспільство": сутність, основні інститути, умови становлення та розвитку, проблема співвідношення громадянського суспільства і держави, шляхи його формування в Україні. Це питання також передбачає

дослідження соціально-структуруючих процесів у трансформаційних суспільствах загалом і в сучасному українському суспільстві зокрема.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Чи можливе, на ваш погляд, існування людського суспільства без держави в близькому (далекому) майбутньому? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Дайте характеристику державі як політичного інституту.
3. Розкрийте поняття “форма державного устрою” і “форма державного правління”. Наведіть приклади.
4. Що таке правова держава?
5. Основні прикмети соціальної держави.
6. За Конституцією України складіть схему державного устрою нашої держави.
7. Розкрийте сутність, структуру, чинники становлення та розвитку громадянського суспільства.
8. Проаналізуйте проблеми становлення громадянського суспільства в Україні.

Література [1; 2; 4; 8; 10–13; 15; 18; 27; 47; 49; 57]

Тема 8. Політична свідомість і політична культура. Політична ідеологія

1. Політична свідомість: поняття, структура, типи і функції. Політична ідеологія.
2. Політична культура: поняття, зміст і функції.
3. Політична свідомість та політична культура сучасного українського суспільства.

Політична свідомість є вагомим чинником життєдіяльності суспільства, оскільки соціально-політичні відносини складаються в процесі усвідомлення і здійснення інтересів і потреб суб'єктів політики, їхніх соціальних цінностей та ідеалів.

Готуючись до першого питання, необхідно з'ясувати сутність і особливості політичної свідомості як однієї з найважливіших форм суспільної свідомості. Для цього порівняйте існуючі у політології визначення політичної свідомості: політична свідомість — це відображення політичного життя суспільства в певних емпірично-психологічних, ідейно-теоретичних, світоглядних, національно-традиційних, індивідуально-особливих і масових формах; політична свідомість — це сукупність знань, ідей, поглядів, орієнтацій та установок індивідів і соціальних спільностей щодо політичної системи та їхнього місця в ній.

З'ясування структури, функцій і типології політичної свідомості дає можливість поглибити уявлення про механізм формування та функціонування політичної свідомості в життєдіяльності суспільства. Слід дати характеристику емпіричному,

буденному і теоретичному рівням політичної свідомості; розкрити роль і значення політичної ідеології як важливого чинника суспільного життя.

Політична культура суспільства є якісним критерієм його розвитку. Формування демократичної політичної культури зумовлює успішне вирішення важливих державотворчих процесів.

З'ясовуючи сутність політичної культури, слід проаналізувати її основні характеристики, відображені у визначеннях: політична культура — це реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки соціального суб'єкта (особи, класу, нації, суспільства) в історично визначеній системі політичних відносин і політичної діяльності; політична культура — це сукупність індивідуальних позицій та орієнтацій учасників політичної системи; суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичних дій і надає їм певного значення. Також необхідно схарактеризувати структурні компоненти політичної культури (політичні знання, оціночні судження політичних явищ, політична поведінка і політичні дії тощо). Важливо проаналізувати існуючі типи політичної культури, умови їх формування та сутнісні ознаки.

Сучасне політичне життя українського суспільства яскраво засвідчує складність і багатогранність процесу формування політичної свідомості та культури. Тому у четвертому питанні важливо проаналізувати найважливіші чинники впливу на політичні інтереси, цінності, ціннісні орієнтації громадян, менталітет і політичну культуру українців і таким чином з'ясувати тенденції формування політичної свідомості, складнощі та суперечності політичних орієнтацій, зумовлених як історичними передумовами, так і сучасними трансформаційними процесами.

З'ясуйте конституційні засади державної політики щодо формування та розвитку політичної культури українського суспільства. Керуючись визначенням політичної ідеології як “цілісного, концептуального відображення інтересів певних класів, соціальних груп та інших спільностей, пов'язаних з боротьбою за владу, її здійснення, захистом з метою реалізації цих інтересів”, проаналізуйте її стан в країнах Заходу і в Україні, її зв'язок з громадською думкою.

Спираючись на реалії сьогодення, розкрийте зміст і напрямки формування державницької ідеології в Україні.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Чи тотожні поняття “світогляд”, “свідомість”, “ідеологія”, “політика”? Якщо так, схарактеризуйте особливості взаємовпливу та взаємозв'язку.
2. Дайте визначення поняття політичної культури, проаналізуйте сутність і взаємозв'язок таких понять: культура політичного мислення, культура політичної діяльності.
3. Яку роль відіграє суспільна думка в політичній свідомості різних верств населення?
4. Назвіть типи політичної свідомості.

5. У Конституції України записано, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Як розуміти це положення в умовах плюралізму ідей? Аргументуйте свою точку зору.

6. Дослідіть зміст і характер формування політичної свідомості в сучасному українському суспільстві.

7. Дослідіть політичні традиції і сучасні політичні цінності українського суспільства.

8. З'ясуйте сутність таких категорій: політичний простір, політичний час, культура, культурно-творча діяльність.

9. Визначіть основні джерела і засади становлення української національної політичної культури, з'ясуйте основні суперечності, вкажіть на перешкоди на шляху формування сучасної політичної культури українського суспільства.

10. Опрацюйте і законспекуйте основні положення праці В. Липинського "Листи до братів хліборобів". Визначіть теоретичні принципи автора, спираючись на його аналіз української національної політичної культури.

Література [1; 4–6; 8–15; 32; 37; 53; 55]

Тема 9. Демократія в політичному житті суспільства

1. Поняття демократії, її зміст та ознаки. Типи і форми демократії. Демократичні принципи і демократичні процедури.

2. Порівняльний аналіз сучасних систем політичної демократії.

3. Особливості становлення і розвитку демократії в сучасній Україні. Ключові поняття теми: демократія, плюралізм, представницька демократія, безпосередня демократія, свобода, відповідальність.

Готуючись до першого питання, з'ясуйте, що таке демократія, її витоки та історичні форми. Слід пам'ятати, що термін "демократія" вживається у кількох значеннях.

Демократія — це організація політичного і громадянського суспільства, яка забезпечує реальне народовладдя, засноване на повазі прав і свобод людини і громадянина. Демократія — це влада народу, народовладдя, форма політичного, державного устрою. Народ є джерелом влади, він має право брати участь у вирішенні суспільних, державних питань, стверджувати принципи свободи, рівності, інших прав громадян, що передбачають введення правових гарантій і їхню реалізацію у всіх сферах життя суспільства.

Проаналізуйте історичні етапи розвитку демократії:

1) демократія в античну епоху;

2) розвиток демократії за часів Середньовіччя;

3) демократія за вільного підприємництва (капіталізму).

Дайте характеристику типам демократії, зверніть увагу на їхні особливості (безпосередні і представницькі). Аналіз теоретичних концепцій демократії, її принципів та інститутів дає можливість розкрити сутнісні демократії як форми організації політичного суспільства. Науковий підхід потребує ще й аналізу реально існуючих демократичних інститутів, відносин, цінностей, їх практичного функціонування в конкретних суспільствах.

Порівняльний аналіз сучасних систем політичної демократії дає можливість з'ясувати як загальні, так і відмінні риси становлення і розвитку демократії як форми організації політичної влади, управління і всього соціального процесу життєдіяльності людей.

Дайте характеристику і зробіть аналіз сучасних систем політичної демократії (американська, британська, французька); соціал-демократична модель і демократія державного соціалізму.

З'ясуйте, чи може бути довільно замінено одну систему демократії на іншу.

Досліджуючи це питання, слід проаналізувати історико-культурні і соціально-політичні підстави і традиції у розвитку демократії в Україні, зокрема в суспільно-політичному житті козацтва, її значення для розвитку революційно-демократичних, ліберально-демократичних ідей у політичній думці. Перший основоположний акт на шляху до незалежності України — Декларація про державний суверенітет України.

З'ясуйте особливості сучасного конституційного процесу розбудови і розвитку політичної системи, еволюції інститутів парламентаризму та президентства в Україні, політичної культури та її впливу на розвиток демократії.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Прослідкуйте зміни антидемократичної і демократичної традицій мислення, починаючи від Платона.
2. Назвіть основні демократичні принципи. Як ви розумієте принцип прав меншості? У якій формі може реалізуватися право меншості на опозицію?
3. Чи згодні ви з тим, що парламентарії — “слуги народу”? Аргументуйте свою відповідь.
4. Кому із названих мислителів належить антидемократична традиція мислення, а кому — позитивний зміст поняття демократії: Платон, Макіавеллі, Монтеск'є, Гоббс, Локк, Руссо, Кант?
5. Назвіть основні демократичні принципи і демократичні процедури.
6. Що таке свобода і відповідальність?

Література [1; 4; 5; 9; 10; 12–14; 18; 27; 32; 39; 48]

Тема 10. Політичний процес

1. Поняття “політичний процес”. Структура, характер політичного процесу. Типологія політичних процесів.
2. Людина як суб’єкт і об’єкт політичного процесу.
3. Політична участь людини. Класифікація типів людей щодо участі в політиці.

Ключові поняття: політичний процес, політична стабільність, політична участь, політичне життя, політична активність.

Слід розглянути політичний процес як сукупність результатів переплетіння різноманітних типів політичної поведінки соціальних спільностей, соціальних верств та громадян.

Необхідно пам’ятати, що соціальною передумовою політичного процесу є процес соціальний. Прикметно, що політичне життя суспільства можна розглядати як сукупність різновекторних і різнодинамічних у часовому вимірі політичних процесів. З’ясувавши специфіку диференціації політичних процесів, складіть схему “Типологія політичних процесів”.

Розглядаючи людину у сфері політики, слід пам’ятати, що вона є і суб’єктом, і об’єктом політичного процесу. Рекомендовано дослідити механізми, що діють в суспільстві і регулюють помилки та вчинки людей у політичній сфері (державні та громадянські інститути, ідеології та релігії, традиції та звичаї, соціальне середовище та економічні умови).

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Яке місце і роль людини в розгортанні політичного процесу в державі?
2. Чи кожна людина є особистістю?
3. Як співвідносяться між собою категорії “політичний процес” та “політична стабільність?”.
4. Чи тотожні поняття людина, особа, індивід?
5. Які ви знаєте типи політичних процесів?
6. Як класифікують типи людей щодо участі в політиці?

Література [1; 4; 5; 8; 9; 12–15; 30; 40; 48; 55]

ПЛАНІ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Політологія як наука і навчальна дисципліна

1. Визначення, історія становлення політичної науки.

2. Предмет політичної науки (підходи до його визначення).
3. Методологічні основи політології: принципи, методи політичних досліджень.
4. Значення політології в демократично розвиненому суспільстві.

Теми презентацій

1. Основні етапи розвитку політичної науки.
2. Політологія в системі гуманітарної освіти.
3. Основні парадигми і школи політології.
4. Політичний менеджмент як наука та мистецтво державного управління.

Тема 2. Політика як соціальна реальність

1. Основні наукові підходи до визначення поняття “політика”.
2. Структура політики, основна характеристика компонентів політики.
3. Види та функції політики.
4. Концепції політики (тоталітарна, анархістська, ліберальна, кейнсіанська).

Теми презентацій

1. Рушійні сили, цілі та засоби в політиці.
2. Кадрова політика як соціальна реальність.
3. Політика і мораль.
4. Політика і релігія.
5. Політика і право.

Тема 3. Політичне життя і соціальні основи політики

1. Політичне життя як відбиття багатоманітності політичних процесів.
2. Громадянське суспільство: сутність, системоутворюючі елементи, функції, характер зв'язку “держава — громадянське суспільство”.
3. Соціальна структура сучасного українського суспільства і перспективи громадянського суспільства в Україні.

Теми презентацій

1. Концепція громадянського суспільства: ідейні витоки та основні етапи становлення.
2. Формування громадянського суспільства в сучасній Україні: проблеми і перспективи.

Тема 4. Сутність і особливості політичної влади

1. Політична влада: поняття, структура, функції.
2. Механізм здійснення політичної влади.
3. Ефективність та легітимність влади.

Темати презентацій

1. Поведінкові концепції влади.
2. Харизма та її роль у політиці.
3. Мотиваційні основи влади.
4. Проблема походження влади та її джерела.

Тема 5. Політична система суспільства

1. Теорія політичної системи, механізм її функціонування.
2. Типи політичних систем (тоталітарна, авторитарна, демократична), їхні ознаки.
3. Політична стабільність.
4. Політичний ризик.

Темати рефератів

1. Порівняльний аналіз концептуальних моделей політичних систем Д.Істона і Г. Алмонда.
2. Умови політичної стабільності та методи її забезпечення.
3. Структура і функції політичної системи.
4. Типологія політичних систем.

Тема 6. Держава як базовий інститут політичної системи суспільства

1. Поняття держави, її ознаки і функції.
2. Форми державного устрою і форми правління.
3. Державні інститути влади України.
4. Основні принципи правової та соціальної держави.

Темати презентацій

1. Проблема держави в теоріях мислителів різних історичних епох.
2. Державні інститути влади України: структура та функції (повноваження).

Тема 7. Партія як політичний інститут

1. Політична партія: сутність, ознаки та функції.
2. Типологія партій.
3. Сутність і види партійних систем, їхня характеристика.
4. Партійна система України, її особливості.

Тематики презентацій

1. Витоки партіології: Дж. Брайтс, Р. Міхельс, М. Острогорський.
2. Опозиція та її роль у політичному житті.
3. Демократія та багатопартійність.

Тема 8. Демократія та сучасний політичний світ

1. Еволюція поглядів на проблему демократії, які склалися в політичній науці (демократія як форма суспільного життя, форма держави, спосіб організації суспільного життя).
2. Види демократії (пряма, представницька), їх форми.
3. Типи виборчих систем, їхні ознаки.

Тематики презентацій

1. Демократія в античному світі.
2. Сучасні концепції демократії.
3. Особливості виборчої системи в Україні.

Тема 9. Світовий політичний процес

1. Сутність, принципи, форми, функції міжнародної політики.
2. Специфіка міжнародних відносин.
3. Основні міжнародні організації, напрямки їх діяльності.
4. Глобальні проблеми сучасності (політичний аспект).

Тематики презентацій

1. Глобальне управління як світова проблема.
2. Національні інтереси України.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЗАЛКУ

1. Політологія як наука: предмет, об'єкт.
2. Місце політології в системі наук.
3. Основні методи та функції політології як науки.
4. Політика як суспільне явище: поняття, структура і функції.
5. Суб'єкти та об'єкти політики.
6. Поняття та структура політичної сфери суспільства.
7. Поняття політичної влади.
8. Розподіл влади у сучасному суспільстві.
9. Основні ресурси влади.
10. Легітимність влади, типи легітимності влади.
11. Структурна організація політичної влади: суб'єкт, об'єкт, ресурси.
12. Поняття та функції політичної системи суспільства.
13. Типологія політичних систем: тоталітарні, авторитарні, демократичні.
14. Поняття і типи політичних режимів, їхні ознаки.
15. Поняття, ознаки та функції держави.
16. Особливості політичної системи в Україні.
17. Унітарна держава як форма державного устрою.
18. Ознаки федеративної держави.
19. Конфедерація, її ознаки.
20. Монархія як форма державного правління.
21. Республіка, її різновиди.
22. Поняття, ознаки і функції громадянського суспільства.
23. Основні принципи правової держави.
24. Політична партія: визначення, типи, функції.
25. Типологія політичних партій.
26. Суспільно-політичні об'єднання: поняття та види.
27. Ознаки суспільно-політичних рухів.

28. Сутність та різновиди політичних систем.
29. Політична культура: її сутність і функції.
30. Типологія політичної культури.
31. Політична свідомість: зміст, структура, типологія.
32. Політична соціалізація: сутність, основні канали засвоєння політичного досвіду.
33. Провідні політичні доктрини сучасності: лібералізм, консерватизм, їх постулати.
34. Основні принципи сучасної соціал-демократії.
35. Комунізм як ідеологія і політична течія.
36. Політична еліта: сутність та функції.
37. Класичні теорії еліт (В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс).
38. Основні критерії, принципи та ознаки демократичної організації суспільства. Рівень демократії в Україні.
39. Лідерство як закономірність політичного життя.
40. Функції політичного лідера. Критерії оцінки його популярності.
41. Політичне прогнозування: завдання, основні напрями й етапи. Значення політичного прогнозування в умовах реформування українського суспільства.
42. Концепції взаємин політики і моралі. Проблеми політичної моралі в житті сучасного українського суспільства.
43. Людина як об'єкт політики.
44. Політична поведінка особи (активність, пасивність, індиферентність, екстремізм).
45. Типологія та основні форми політичних відносин: політична боротьба, компроміс, консолідація, конфлікт, консенсус.
46. Види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна та змішана. Виборча система і виборче законодавство України.
47. Ознаки громадянського суспільства.
48. Взаємовідносини держави і громадянського суспільства.
49. Основні галузі прикладної політології.
50. Політика та засоби масової інформації.
51. Поняття і типи партійних систем.
52. Характерні ознаки і особливості сучасного світового політичного процесу.
53. Поняття, сутність і основні функції міжнародної політики.

54. Основні міжнародні організації, напрями їхньої діяльності.
55. Глобальні проблеми сучасності (політичний аспект).
56. Основні форми демократії.
57. Політичні відносини: поняття і типи.
58. Політична діяльність: сутність і основні види.
59. Сутність і структура політичного процесу.
60. Політичне життя в сучасній Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина. — К.: МАУП, 2004. — 423 с.
2. Каменская Г. В., Радионов А. Н. Политические системы современности: Пособие. — М.: ОНЕГА, 1994. — 224 с.
3. Кирилюк Ф. М. Історія політології: Підручник. — К., 2001.
4. Общая и прикладная политология: Учеб. пособие / Под общ. ред. В. И. Жукова, Б. И. Краснова. — М., 2001.
5. Основи демократії: Навч. посіб. / За заг. ред. А. Колодій. — К., 2002.
6. Основи політології: Навч. посіб. / Кер. авт. кол. Ф. М. Кирилюк. — К., 1995. — С. 126–137.
7. Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності. — К., 1996.
8. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна та ін. — К.: Генеза, 2004.
9. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. — К.: ЦНЛ, 2004. — 704 с.
10. Політологія у запитаннях та відповідях: Навч. посіб. / За заг. ред. К. М. Лемківського. — К., 2003.
11. Політологія: Підручник / М. І. Панов. — К.: Ін Юре, 2005.
12. Політологія: Підручник / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. — 2-е вид. — К., 2001.

13. Політологія: Підручник / За наук. ред. А. Колодій. — 2-е вид., перероб. та допов. — К., 2003.
14. Політологія: Підручник / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. — К.: Академія, 2006. — 568 с.
15. Панарин А. С. Политология: Учебник. — М., 2001. — 448 с.
16. Рудич Ф. М. Політологія: Підручник. — К.: Либідь, 2004.
17. Рябов С. Г. Політологія: словник понять і термінів. — К.: Академія, 2001. — 256 с.
18. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. — К., 2002.

Додаткова

19. Декларація про державний суверенітет України. — К., 1991.
20. Акт проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р. — К., 1991.
21. Декларація про державний суверенітет. — К., 1990.
22. Конституція України. — К., 1996.
23. Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації: Курс лекцій (С. О. Телешун, А. С. Бородін) . — К., 2001.
24. Абашкина К., Косолапова Ю. О теориях лидерства в современной политической психологии // США: экономика, политика, идеология. — 1993. — № 4.
25. Алифанов С. Основные направления анализа лидеров // Вопр. психол. — 1991. — № 3.
26. Аристотель. Політика / Пер. з давньогрец. О. Кислюча. — К.: Основи, 2005.
— 239 с.
27. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. — М., 1993.
28. Ашин Г. К. Политическое лидерство: оптимальный стиль // Обществ. науки и современность. — 1993. — № 2.
29. Ашин Г. К. Формы рекрутирования политических элит // Обществ. науки и современность. — 1998. — № 3.
30. Беренштейн Л., Панченко П., Рейт О. Розбудова громадянського суспільства в Україні. — К., 1999.

31. Білоус В. С. Проблема становлення і розвитку правової держави і громадянського суспільства // Політол. вісн. — 1993. — Ч. 3. — С. 10–24.
32. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Изб. произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.
33. Власть. Очерки современной политической философии Запада / Под. ред. В. Мшвениерадзе; Ин-т филос. РАН. — М.: Наука, 1989. — 327 с.
34. Воронов І. Громадянське суспільство і влада // Людина і політика. — 2003. — № 1.
35. Выдрин В. И. Многопартийность: "за" и "против" // Социал.- полит. науки. — 1990. — № 9.
36. Головатий М. Ф. Професія — політик. — К.: Парламент. вид-во, 2000. — 88 с.
37. Головатий М. Ф. Політична психологія. — К.: МАУП, 2001. — 136 с.
38. Карась А. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. — Київ-Львів, 2003. — 520 с.
39. Кельман М. Десять засад демократії // Право України. — 1996. — № 8.
40. Кириченко С. О. Громадянське суспільство і правова держава: поняття та зміст. — К.: Логос, 2000. — 47 с.
41. Кириченко С. О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави. — К.: Логос, 2000. — 88 с.
42. Кін Д. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. — К., 2000.
43. Кресіна І. О. Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні // Наук. зап.: Сер.: Політол. і етнол. / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К., 2004. — Вип. 25. — С. 36–49.
44. Макеев С. Десятилетний кризис легитимности правящих элит // Політ. думка. — 2001. — № 3. — С. 5–9.
45. Макиавелли Н. Государь: Соч. — М.: ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 2001. — 656 с.
46. Обушний М. І. Партологія. — К.: Арістей, 2006. — 431 с.
47. Основы теории политической системы / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. Е. Чиркин. — М.: Рудомино, 1995. — 290 с.
48. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: Аналіт. звіт / С. Г. Рябов, С. О. Кисельов, О. Кисельова та ін. — К.: Тандем, 2004. — 79 с.